

Paradoxen van culturele erkenning

Management van Diversiteit in Nieuw Nederland

Halleh Ghorashi
Afdeling Cultuur, Organisatie en Management
De Vrije Universiteit Amsterdam

Als we het publieke debat in Nederland over integratie sinds 2000 overzien, kunnen we nauwelijks aan het gevoel ontsnappen dat de ‘clash of civilisations’ in Nederland meer dan de titel van een boek is geworden. Het imago van Nederland als een bijzonder tolerante, open en gastvrije samenleving veranderde in één klap – tenminste zo leek het – in dat van een harde en gesloten samenleving.

Deze hardheid heeft geleid tot een overmatige dwang tot assimilatie van het verschil. Iedereen moet zich aan de dominante norm aanpassen en mogelijk afwijkend gedrag wordt buiten de deur gehouden. Het is de vraag of dit de oplossing is voor de problemen die worden verondersteld. Kunnen we door dwang mensen tot elkaar brengen? Nog belangrijker: verliest Nederland niet aan kracht wanneer er geen ruimte is voor verschil?

Op deze vragen probeer ik hier een antwoord te geven. Om te beginnen met de laatste vraag. Ik denk dat de kracht van een democratisch land zoals Nederland juist is gelegen in de ruimte voor het anderszijn. Culturele erkenning is noodzakelijk voor een cultuur van democratie. Democratie is veel meer dan de vrijheid om je stem te mogen uitbrengen. In tegenstelling tot wat vaak wordt beweerd, gaat het bij democratie niet alleen om de meerderheid maar vooral om ruimte voor minderheden. Hierin ligt juist het verschil tussen een democratische rechtsstaat en een populistische democratie, waarin de meerderheid van stemmen een relatieve vrijheid kent maar de stem van de minderheid niet is gewaarborgd. Democratie zonder oppositie is geen democratie. In navolging van Lefort beweert IJsseling dat het bij democratie niet allereerst gaat om gelijkheid, maar eerder om de erkenning van verschil of anderszijn (IJsseling 1999). Dit vraagt om een cultuur van democratie waarin ruimte wordt geschapen voor het anders-zijn. Toch raakt juist dit aspect van democratie vaak ondergesneeuwd door overheersende economische belangen. Daarom spreekt Giddens (1999) over het ‘democratiseren van de democratie’, waarbij de aandacht voor een democratische cultuur moet terugkomen. Democratie is volgens Tocqueville naast een staatsvorm ook een levensvorm. Dit betekent een verandering in de sociale verhoudingen. Democratie is in die zin ook meer dan alleen een dialoog; het gaat om een cultuur, een houding en een leefwijze. Een democratische houding houdt in dat je bij voorbaat accepteert dat de ander anders mag zijn. Een democratische *structuur* is niet veel waard zonder een democratische *cultuur*, en deze is alleen mogelijk wanneer het vertrekpunt niet het ik maar de ander is.

Deze basisvoorwaarde voor een democratische levensstijl vraagt om tolerantie als een belangrijke democratische deugd. Tolerantie heeft als basis gefungeerd voor het bewaren van een eenheid vanuit verscheidenheid tijdens de verzuiling in Nederland. Uit de ervaringen tijdens de jaren tachtig is gebleken dat tolerantie in de vorm van *ruimte laten* – wat tot

onverschilligheid kan leiden – niet voldoende was om migranten zich emotioneel te laten binden aan de Nederlandse samenleving. Voor nieuw Nederland is nog een extra stap nodig. Namelijk niet alleen ruimte laten, maar ook *ruimte maken*. Het gaat om de wil om de ander te ontmoeten; hiervoor is niet alleen een overtuigend betoog nodig, maar vooral het vermogen om ruimte te maken, of opzij te stappen. Deze stap opzij is een belangrijke stap voor het creëren van een gemeenschappelijke tussenruimte. Voor verbinding en ontmoeting is deze stap onvermijdelijk.

Wanneer er een bereidheid is om de ander in haar of zijn anderszijn te ontmoeten, kan een gemeenschappelijke ruimte ontstaan om elkaar te naderen. Zelfs mensen die heel erg van elkaar verschillen kunnen met een open en nieuwsgierige houding elkaar werkelijk ontmoeten. Dit gebeurt wanneer we de ander accepteren als een ander die het recht heeft om te bestaan en het recht heeft om waardig benaderd en behandeld te worden.

Maar voor een verdergaande ontmoeting met de ander is nog een volgende stap nodig. Deze stap is, wat de filosoof Theo de Boer (1993) ziet als de eerste voorwaarde voor een interculturele dialoog. Deze stap heet *epochè*, dat wil zeggen een tijdelijke opschorting van de waarheid van het eigen oordeel. We kunnen niet naar de ander luisteren zonder tijdelijk achter onze eigen overtuiging een vraagteken te zetten. Dit betekent niet twijfel aan eigen ideeën, maar een aanzet tot een gemeenschappelijke ruimte, om te kunnen luisteren en de ander te kunnen naderen. Wat De Boer treffend formuleert, is enerzijds dat zonder opschorting een discussie geen zin heeft; anderzijds heeft ze zonder overtuiging geen inzet.

Wat betekent dit voor de toekomst?

- De vorming van democratisch burgerschap is iets waar we ons allen mee bezig moeten houden. Hiermee bedoel ik dat burgers zowel hun rechten als hun plichten goed moeten kennen. Sterker nog: het betekent dat burgers besef hebben van democratische deugden en zich deze ook eigen maken.
Maar wat betekent het om voor de rechten van iemand anders op te komen die geheel anders in het leven staat dan jij? Voor democratische vorming is het nodig dat mensen verder denken dan alleen hun eigen belang; dat mensen naast de harde realiteit, vechten voor idealen die hun leven zin geven. Hiervoor is lef nodig, lef om het dominante categoriaal denken - waarin mensen in stereotype categorieën opgedeeld worden en het eigen belang centraal staat - te doorbreken.
- Daarnaast is het belangrijk te accepteren dat we niet allemaal perfect zijn, dat we allen tekorten hebben en dat dat menselijk is. In onze meest kwetsbare momenten komt verbinding tot stand en het tonen van je kwetsbare kant is geen teken van zwakte maar juist van sterkte. Juist dan ontstaat de mogelijkheid je te ontwikkelen. Perfecte mensen hoeven niet te veranderen toch?
- We zouden veel meer oog moeten hebben voor wat mensen kunnen dan voor wat mensen niet kunnen. Het is natuurlijk belangrijk binnen hulpverleningsinstanties oog te hebben voor de problemen die mensen hebben. Maar het gaat hier erom hoe je die problemen benadert. Ga je gefixeerd met de problemen om of zie je ze binnen een

geheel waarin ook kracht een rol speelt? Zoals ik al eerder zei lijkt Nederland steeds meer in de ban van afwijking en achterstand. Door deze fixatie op achterstand is er nauwelijks oog voor wat mensen te bieden hebben. We zien alleen tekorten, maar juist aandacht voor hun kracht kan mensen helpen zichzelf te ontwikkelen en zonodig hun zwakheden een rustige plek te geven in hun leven. Zwakheden hoef je dan niet te verbannen. Je kunt ze ook nooit helemaal wegwerken. Het gaat erom dat we een balans zien te vinden, waardoor we ons kunnen onderscheiden vanuit het verschil. En wat de één een zwakte vindt, kan de ander juist een sterkte vinden.

Ik ben er sterk van overtuigd dat velen van u en uw collega's met hart en ziel bezig zijn om wat ik hierboven heb geschetst in de praktijk te bewerkstelligen. Toch is dit een heel lastig proces. Want we worden als individuen beïnvloed door maatschappelijke processen. Het is een hele kunst om enigszins een eigen ruimte te behouden, ruimte voor een eigen origineel denken. Deze eigen ruimte, deze veilige plek is essentieel om vanuit rust en zelfvertrouwen eigen praktijken te ontwikkelen en te werken aan een gedeelde toekomst. Dit is de manier waarop we stand kunnen houden tegen de macht van het dominante discours. Deze strategie, om vanuit de marge verzet te bieden, is op de lange termijn meestal effectiever dan een reactieve houding in de vorm van opstand. Door in de marge stand te houden claimen we ons te ontwikkelen en ons eigen verhaal te produceren. Vanuit deze eigen positie kunnen we afstand nemen van een positie die ons opgelegd wordt.

Hoe verder?

Om te beginnen moeten we beseffen dat categoriseren een onlosmakelijk onderdeel is van ons denken en doen. Maar we moeten ervoor waken dat we de categorieën niet tot dichotomieën maken die elkaar bij voorbaat uitsluiten. Dit betekent dat we een proces van verandering in het denken willen realiseren. Een proces dat gepaard zal gaan met vallen en opstaan. Een belangrijk praktisch punt is in elk geval het vertrekpunt. Vertrekken we uitsluitend vanuit onszelf door de ander onder te brengen in een categorie die we hebben gecreëerd? Of vertrekken we vanuit de ander door ruimte te laten voor hoe de ander zichzelf ziet en definieert en waarbij de mogelijkheid tot erkenning van de ander ontstaat.

Bij dit laatste vertrekpunt staan verbindingen centraal en niet de grenzen van het verschil. Niet het geconstrueerde verschil van het anderszijn is het vertrekpunt, maar de situaties en de sferen waarin mensen met elkaar hebben te maken en waarin diverse verschillen een rol spelen. Het vertrekpunt is de situationele logica van het handelen ofwel "de gelaagde, meervoudige en meerduidige configuratie van regels die door het handelen van actoren in een bepaalde (organisationele) arena in het spel gebracht worden" (Glastra 1999: 76). Als het gaat om diversiteit-sensitief handelen, betekent dat in eerste instantie het scheppen van een tussenruimte om tot elkaar te kunnen komen en om elkaar in ons gelijk-zijn en in onze verschillen te kunnen herkennen en erkennen. In de balans tussen het gelijk-zijn en verschillend-zijn komen dialoog, ontmoeting en vernieuwing tot stand.

Literatuurlijst

Boer, Theo de

(1993) *Tamara A., Awater en andere verhalen over subjectiviteit*. Amsterdam: Boom.

Giddens, Anthony

(1991) *Modernity and Self-Identity: Self and Society in the Late Modern Age*.
Cambridge: Polity Press.

Glastra, Folke (red.)

(1999) *Organisaties en diversiteit: naar een contextuele benadering van intercultureel management*. Utrecht: Lemma.

IJsseling, Samuel

(1999) *Macht en onmacht*. Amsterdam: Boom.